

УДК: 336.02

Лагодієнко Н.В., к.е.н.

Миколаївський національний аграрний університет

Давидюк О.О.

Чернігівський національний технологічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВІ ПОЛІТИКИ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Досліджено основні концептуальні напрями та зміст фінансової політики переробних підприємств аграрного виробництва., акцентовано увагу на відповідність фінансової політики сучасним ринковим умовам та цільовій функції управління фінансовими ресурсами - підвищенню ринкової вартості переробних підприємств.

Ключові слова: аграрний сектор, переробні підприємства, фінансова політика, фінансова безпека.

Лагодиенко В.В., Давидюк А.А.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФИНАНСОВОЙ ПОЛИТИКИ ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА УКРАИНЫ

Исследованы основные концептуальные направления и содержание финансовой политики перерабатывающих предприятий аграрного производства, акцентировано внимание на соответствие финансовой политики современным рыночным условиям и целевой функции управления финансовыми ресурсами - повышению рыночной стоимости перерабатывающих предприятий.

Ключевые слова: аграрный сектор, перерабатывающие предприятия, финансовая политика, финансовая безопасность.

Lahodiyenko V., Davydyuk A.

CONCEPTUAL BASIS FINANCIAL POLICY AGRICULTURAL PRODUCTION PROCESSING ENTERPRISES UKRAINE

The basic conceptual direction and content of the financial policy of processing plants AIC., Giving emphasis on conformity to fiscal policy and current market conditions the objective function of financial resources - increasing the market value of meat and milk processing enterprises.

Keywords: agricultural sector, food processors, financial policy, financial security.

Постановка проблеми загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах господарювання економічна ситуація в країні ускладнюється недостатністю власних фінансових ресурсів, нераціональною структурою капіталу та його неефективним авансуванням в активи, що призводить до зниження прибутковості діяльності та зростання частки збиткових підприємств. Фінансова криза в аграрному бізнесі породжує велику кількість проблем, серед яких вагоме місце посіли проблеми функціонування переробних підприємств АПК в специфічних умовах зовнішнього середовища, досягнення стабільності фінансового стану, загальної ринкової стійкості, забезпечення високого рівня фінансової конкурентоспроможності та оперативного відстеження новостворених тенденцій формування ринкової вартості підприємств АПК.

Разом з тим, необхідне додаткове дослідження фінансово-економічного механізму забезпечення збалансованого розвитку підприємства в умовах невизначеності, обґрунтування методики моніторингу фінансової безпеки, визначення критеріїв та системи показників оцінки фінансового потенціалу. Не повною мірою розроблений та обґрунтований механізм оцінки та розробки стратегії підвищення ринкової вартості підприємств аграрного бізнесу.

Загальновідомим фактом є циклічність розвитку життєвого циклу продукту, який він проходить від стадії зародження до стадії старіння. Але, не всі визнають, що такий же шлях є притаманним й бізнес-моделям, що в певний час наближаються до економічного старіння. Умови функціонування переробних підприємств та пріоритети споживачів мають тенденцію до змін, а моделі ведення вітчизняного бізнесу залишаються незмінними. Для розуміння напряму та масштабу необхідних трансформацій переробному підприємству треба мати інструменти, ключовим з яких є фінансова політика переробного підприємства, що забезпечує нарощення його ринкової вартості.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Наукові дослідження різноманітних аспектів фінансової політики знаходимо ще в роботах дореволюційних російських науковців і представників радянської фінансової школи початку ХХ століття – М.І.Тургенєва, М.М.Сперанського, І.Х.Озерова, М.Яснопольського, А.І.Буковецького; радянських економістів В.В. Лаврова, І.В.Левчука, В.С. Павлова, Л.І. Абалкіна та інших.

Над розробленням концепції фінансової політики працюють і сучасні українські вчені – В.Г.Андрійчук, Ю.А.Анисимова, І.А.Бланк, М.Я.Дем'яненко, В.М. Геєць, І.Ю. Гришова, Т.С.Шабатура, І.О.Крюкова, О.О.Красноруцький, С.С.Стоянова-Коваль, Н.С.Танклевська, І.Ю. Хома, Л.М.Худолій, С.М.Шкарлет, Б.О.Язлюк.[1-10] При розробці ефективної системи управління фінансовими ресурсами постійно постають проблеми гармонізації розвитку інтересів власників підприємства, наявності достатнього обсягу грошових ресурсів та збереження високої платоспроможності та фінансової стійкості, а система управління фінансами переробного підприємства в умовах фінансової кризи втрачає комплексність, гнучкість та ринкову адекватність за відсутністю саме концепції фінансової політики, що визначає принципи, методи, шляхи та засоби розробки та реалізації управлінських рішень в сфері фінансової діяльності.

Цілі статті: Формування концептуальних основ економічної суті, розробки та реалізації фінансової політики переробних підприємств аграрного виробництва України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основною моделлю, що відбиває одну з найважливіших концептуальних ідей сучасної теорії менеджменту переробного підприємства аграрного виробництва, є модель максимізації його ринкової вартості, яка визначає головну мету функціонування і розвитку як максимізацію добробуту його власників. Протягом останнього десятиліття ця концепція отримала пріоритетний розвиток і підтримку більшості керівників переробних сільськогосподарських підприємств у США та Європейських країнах з розвиненою ринковою економікою. Модель, орієнтована на вартість, передбачає, що всі управлінські рішення в будь-якій сфері діяльності переробного підприємства мають бути направлені на максимально можливий приріст його реальної ринкової ціни, тобто забезпечувати безперервне зростання його вартості на ринку. [2]

З розвитком ринку капіталу та інших інститутів ринкової економіки в країні взаємовідносини з інвесторами у вітчизняних підприємств набувають нового якісного зрізу. Вартісний підхід відображає якісний стрибок в ідеології оцінювання і прийняття управлінських рішень. [4,5]. Запровадження концепції вартісно-орієнтованого управління в аграрному бізнесі, на наш погляд, має свої особливості. Орієнтована на вартість модель пов'язана зі стратегічною позицією підприємства та запроваджується з метою досягнення конкурентних переваг. Але, сьогодні на агропродовольчому ринку лідерами є ті нечисельні переробні підприємства, що змогли завантажити свої потужності сировиною, виробляти якісну продукцію, запровадили інноваційні технологічні процеси, а їх конкурентна позиція

досягнута саме завдяки ресурсному підходу до управління та нарощенню фінансового потенціалу.

Аналіз існуючих підходів до оцінки фінансового потенціалу [1,2], що в нашому випадку відбиває бажаний стратегічний результат, дозволив зробити висновок, що всі вони базуються на порівняльному аналізі з відповідними базовими показниками. Разом з тим, серед цих підходів можна виділити групу таких, що дають можливість отримати конкретну, чисельно визначену оцінку рівня фінансової потенціалу, і групу таких, де ці оцінки не мають конкретного визначення. У першій групі чисельна визначеність рівня фінансового потенціалу ґрунтується на застосуванні конкретних характеристик використання ресурсів, у другій – відсутність чисельної визначеності пов'язана з використанням бальних чи інших експертних оцінок. Не відкидаючи доцільність використання різних методичних підходів до оцінки рівня фінансового стану, вважаємо що в аграрному бізнесі на рівні окремих переробних підприємств, більш прийнятними для аналізу фінансового потенціалу є такі методи, що дають чисельно визначену оцінку. Підприємства мають методичний інструментарій, що дозволяє трансформувати систему факторів вартості в систему цільових нормативів і ключових показників ефективності, робить можливими практичний перехід від теоретичних моделей до вартісних принципів управління з урахуванням фактору часу.

В сучасному економічному просторі до традиційного аналізу фінансових показників додається стратегічний напрям, який зміщує довгостроковий прогноз, коли оцінювання фінансових наслідків важливих управлінських рішень будується з урахуванням ймовірної динаміки зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства. Отже, застосування моделі ринкової вартості на аграрних підприємствах неможливе без розробки механізму управління фінансовим потенціалом та дієвої фінансової політики.

Найважливішою метою стає максимізація вартості підприємства, а основною відмінною рисою управління – націленість на майбутнє, що відбиває ринкова вартість переробного підприємства як бізнес-одиниці на основі конкурентної переваги, яка розглядається як ключовий фактор успіху та компетентність. Саме з такої точки зору ринкова вартість підприємства розглядається як майбутній дисконтований потік фінансових засобів, що отримано завдяки ефективному використанню фінансового потенціалу з урахуванням фактору часу.

Ринкову вартість переробного підприємства аграрного виробництва можна представити як сукупність трьох основних частин, які у своїй забезпечують реалізацію головної мети його функціонування, нарощення ринкової вартості: це матеріальна, нематеріальна і латентна вартість. Виходячи з цих головних складових, що формують ринкову вартість переробного підприємства, необхідно розробляти політику управління фінансовими ресурсами. На наш погляд, неможливо наголосити на пріоритетності якої-небудь з трьох основних складових, тому необхідно вивчити фактори, що є визначальними для росту матеріальної та нематеріальної вартості підприємства, оцінити ефективність управління фінансовими ресурсами та визначити фінансовий потенціал підприємства.

Матеріальна вартість відображає вартість інвестованих фінансових ресурсів у реальні і матеріальні активи, які складають вартість переробного підприємства під час кризи. Формування оптимального обсягу та структури операційних активів та їх ефективне використання визначають можливість переробного підприємства функціонувати та підтримувати безперервну операційну діяльність. На наш погляд, початковим етапом формування фінансової політики повинен стати всебічний аналіз використання активів підприємства на кожній стадії кругообороту їх вартості, динаміки їх складу та структури, враховуючи специфічні особливості операційного та фінансового циклу переробних підприємств аграрного виробництва, оптимізація джерел їх фінансування.

Розробка фінансової політики в напрямку управління матеріальною вартістю переробного підприємства повинна містити два ключових принципи: оцінку рівня доходності, що генерують активи, та його співвідношення з рівнем ризику їх формування та використання. Оптимальність джерел фінансування активів також безпосередньо впливає на ринкову вартість підприємства, оскільки відомо, що структура капіталу визначає його середньозважену вартість, від якої залежить ринкова вартість переробного підприємства. Залучення фінансових ресурсів є об'єктивною умовою функціонування переробних підприємств аграрного виробництва, із збільшенням якої в структурі капіталу підвищується фінансовий ризик діяльності.

Останнім часом в умовах зміни філософії бізнесу та втрачання інтересу до застарілих бізнес моделей, все більшого значення набуває *нематеріальна вартість*. Модель бізнесу це, те як переробне підприємство обирає споживача, формулює та обмежує свої пропозиції, розподіляє ресурси, визначає завдання, виробляє цінність для споживача та отримує від цього прибуток. Сьогодні модель бізнесу переробного підприємства м'ясо-молочної галузі значно трансформувалась і вимагає чітких принципів фінансової політики по відношенню до формування нематеріальної вартості, яка може значно перевищувати балансову вартість активів підприємства, ризиків операційної та фінансової діяльності, які, у відповідності до нової філософії бізнесу, не повинні бути ліквідованими, оскільки рівень ризику дозволяє отримати додаткову вартість.

До нематеріальної вартості відносять все, що перевищує балансову вартість, на основі якої переробне підприємство працює на відкритому ринку. Цей елемент вартості є джерелом конкурентної переваги переробного підприємства. Тут фактори збільшення вартості включають, наприклад, репутацію переробного підприємства, його бренд, інтелектуальну власність, інновації, потенціал зростання, глобальність охоплення, управлінську компетентність.

Латентна вартість являє собою потенційну, або «приховану», вартість переробного підприємства. Джерелом прихованої вартості може бути нереалізований потенціал операційної ефективності, недостатньо які просуває бренди, незапатентовані інновації, тобто визначити джерела прихованої вартості можна тільки виявивши резерви підвищення ефективності використання активів і резерви створення і зміцнення конкурентної переваги переробного підприємства. А реалізація саме цього джерела цінності є пріоритетним напрямком формування фінансової політики переробного підприємства АПК і запорукою процвітання її на ринку. Вся суть фінансової політики полягає у підвищенні вартості підприємства, забезпечення рентабельної захисту з точки зору співвідношення доходності та ризику і реалізації латентної вартості.

Отже, фінансова політика являє собою форму реалізації фінансової філософії і головної фінансової стратегії підприємства в розрізі найбільш важливих аспектів фінансової діяльності [1]. Всебічне дослідження американського вченого та практика, засновника концепції стратегічного планування І.Ансоффа, присвячене корпоративній стратегії і опубліковане в 1965 році, наводить відмінності між стратегією та політикою в бізнесі: «Політика – це можливе рішення, тоді як стратегія є правило ухвалення рішень»[2]

Під фінансовою політикою для переробних підприємств аграрного виробництва ми будемо розуміти систему принципів і методів мистецтва прийняття управлінських рішень в сфері управління фінансовими ресурсами.

Фінансова політика забезпечує принцип економічності та раціональності управління фінансовими потоками переробного підприємства, що полягає в раціональній економічній поведінці суб'єктів господарювання та отриманні найбільшої ефективності використання фінансового потенціалу при умові фінансової безпеки підприємства.

Головною характеристикою фінансової політики переробного підприємства є віддзеркалення управлінського стилю та менталітету власників щодо нарощення вартості переробного підприємства, агресивності їх відношення до фінансової діяльності. Фінансова політика може визначати неприйнятність до ризикованих операцій, не дивлячись на можливе необхідне відшкодування росту його рівня відповідним додатковим рівнем доходу, або навпаки схильність до фінансового ризику також в тих випадках, коли це недостатньо компенсовано додатковим рівнем доходу.

Фінансова політика підприємства - це сукупність методів управління фінансовими ресурсами підприємства, спрямованих на формування, раціональне та ефективне використання фінансових ресурсів.

Для розуміння суті фінансової політики та ролі, яку вона може відігравати у формуванні та реалізації стратегії переробного підприємства, необхідно розглянути обрану стратегію компанії та її зміни внаслідок отримання нових стратегічних цілей. Одною з основних стратегічних цілей може бути намір менеджменту переробного підприємства, яке є лідером своєї галузі, утримувати під своїм контролем більше половини ринку. Зрозуміло, що демонстрація такого наміру або, можливо, тільки підозра на нього, викликають зростаючу активність конкурентів на ринку, оскільки всі переробні підприємства займаються моніторингом внутрішнього середовища галузі та не залишають байдужими спроби поліпшити своє конкурентне становище. Активність конкурентів супроводжується аналізом можливостей, факторів успіху лідера, його фінансового стану, динамікою обсягів виробництва та продажів та оцінкою власної конкурентної позиції з точки зору змін кон'юнктури ринку. Якщо проведений аналіз ринку та фінансового забезпечення свідчить про можливість перерозподілу ринку, як правило починається цінова війна, що неминуче обертається значними фінансовими втратами як для лідера галузі так і для його конкурентів. Конкуренти, які не мають достатньо фінансових ресурсів, отримуючи наміри лідера галузі щодо агресивних дій з приводу утримання та розширення його власної долі ринку, скоріш за все, відмовляться від наступальної стратегії. Отже, в той час як наміри лідера-підприємства галузі оцінюються конкурентами як реальні, він отримує стратегічні конкурентні переваги, а для менеджменту підприємства постає завдання обміркованої та виваженої демонстрації наміру.

Демонстрація наміру агресивної конкурентної та, відповідно, фінансової політики ототожнюється з нарощенням обсягів виробництва продукції в перспективному періоді, що потребує формування додаткових обсягів оборотних активів та залучення джерел їх фінансування. Отже, нарощення в структурі капіталу переробного підприємства боргового навантаження призводить до агресивної виробничої політики. У випадку ігнорування конкурентами такої демонстрації, не прийняття їх відповідних заходів по скорочення випуску обсягів свого виробництва, перенасичення ринку продукцією неминуче призводить до обвалу ціни, що скорочує обсяги прибутку всіх учасників ринку. В той же час, якщо демонстрація наміру захвату ринку, була вдалою, конкуренти можуть змиритися та скоротити свої обсяги виробництва замість того, що розв'язувати цінову війну. Це приклад реалізації агресивної стратегії, що дозволяє підприємству збільшити свої прибутки.

Слід зауважити, що збільшення боргового навантаження супроводжується збільшенням рівня ризику. В ситуації невизначеності збільшення обсягів виробництва підприємств призводить до росту прибутку, якщо попит на її продукцію є високим і навпаки. Іншою мовою, збільшення обсягів виробництва в ситуації невизначеності призводить до збільшення ризикованості потоків прибутку, що генерує операційна діяльність переробного підприємства. Тому, чим вища буде доля боргового навантаження, тим більше у підприємства потенціал до збільшення

обсягів виробництва. Отримавши інформацію про залучення підприємством додаткових фінансових ресурсів, що означає нарощення обсягів операційної діяльності, конкуренти змушені відповідати або повною пасивністю та збереженням своїх обсягів виробництва на попередньому рівні, або спробою зберегти поточний рівень цін (в крайньому випадку мінімізувати різке падіння) за допомогою скорочення обсягів виробництва. Тому, можна очікувати на виконання стратегічного сценарію.

На коефіцієнт боргового навантаження впливають також стратегії конкурентів, зокрема підприємство може бути особливо беззахисним для так званого хижацтва (predation) з боку інших, більш консервативних підприємств галузі. Це має свій прояв через загальну домовленість підприємств галузі щодо зниження цін на продукцію, оскільки підприємство з високим рівнем левериджу може обслуговувати боргове навантаження тільки за умови зростаючого ринку збуту та прибутку

Але, відомі проблеми недостатнього та скороченого інвестування при збільшенні боргового навантаження, що в свою чергу призведе до втрати агресивного сценарію підприємства на конкурентному ринку. [3] Так, підприємство, яке має на меті розширення своєї долі ринку, починає знижувати ціни та збільшувати витрати на рекламу, що призведе до зниженню прибутку в короткостроковому періоді і очікуванні росту прибутку в довгостроковій перспективі. Зниження ціни та збільшення витрат на рекламу можна розглядати як традиційні інвестиційні проекти, а мотив підприємства по реалізації цих інвестиційних проектів тобто по розширенню свого сегменту ринку залежатиме від очікуваної ставки доходності цих інвестиційних проектів. Отже, чим вище ставка доходності інвестиційних проектів або чим вище обсяги прибутку від розширення сегменту ринку, тим сильніше мотив по їх впровадженню. З точки зору власників підприємства, очікувана ставка доходності за цими інвестиційними проектами завжди буде вищою для підприємства з високим левериджем через проблему з недостатнім фінансуванням. Таким чином, високий рівень боргового навантаження призводить до зниження ставки доходності і, відповідно, робить підприємство менш агресивним а конкурентній боротьбі щодо розширення сегменту ринку, а боргове навантаження впливає на конкурентну динаміку в галузі.

Формування фінансової політики здійснюється за певними принципами. :

- принцип наукової обґрунтованості фінансової політики. Фінансова політика не може базуватись на суб'єктивних поглядах, вона має ґрунтуватись на точному обліку потреб у фінансових ресурсах та можливостях мобілізації таких ресурсів на переробному підприємстві. В іншому випадку вона може мати негативний спрямовуючий вплив в інші сфери і ланки переробних підприємств АПК;

- принцип системного підходу досягається за умови встановлення тісної взаємодії між фінансовою політикою та зовнішнім середовищем, з економічною та державною політикою. Фінансова політика розглядається як складна система, як елемент іншої складнішої системи, якою є економічна політика держави, як процес постійно діючий і постійно поновлюваний, що характеризується високим рівнем гнучкості та динамічності;

- принцип цільової спрямованості фінансової політики полягає у чіткому встановленні пріоритетів і доцільності виділення певного обсягу фінансових ресурсів для їх вирішення, що сформульовані виключно для однозначного тлумачення, підпорядкуванню встановлених пріоритетів головній цілі - підвищенню ринкової вартості переробного підприємства.

- принцип соціальної орієнтації та суспільного добробуту є дуже важливим, оскільки формує репутацію переробного підприємства та є одним з найважливіших факторів нарощення капіталу торгових марок та брендів переробних підприємств АПК. Для цього фінансова політика повинна також сприяти зростанню ефективності виробництва на основі підвищення продуктивності праці;

- принцип економічності прийняття управлінських рішень передбачає їх оцінку за співвідношенням майбутнього рівня доходності та рівня можливих ризиків, що їх супроводжують. Розробка заходів щодо нейтралізації чи мінімізації ризиків фінансової діяльності переробного підприємства включає їх оцінку, що не повинна перевищувати суми можливих фінансових втрат в тому числі і за умови високого ступеня ймовірності ризикової події.

Деякі автори наголошують, що у практичному розумінні фінансова політика реалізується через категорії «організаційного-економічного механізму фінансового забезпечення діяльності підприємств», дає змогу комплексно поєднати необхідність організації фінансового забезпечення та управління економічними процесами, що відбуваються під впливом мікро- і макроекономічних чинників.[4] на наш погляд це дуже вузьке визначення та розуміння фінансової політики. В процесі дослідження було виявлено, що зміст фінансової політики багатогранний і включає наступні основні ланки:

- Розробку оптимальної концепції управління фінансовими (грошовими) потоками підприємства, що забезпечує поєднання високої прибутковості та захисту від комерційних ризиків;

- Виявлення основних напрямів використання фінансових ресурсів на поточний період (декаду, місяць, квартал) і на найближчу перспективу (рік і більш тривалий період). При цьому враховуються можливості розвитку виробничо-торговельної діяльності. Стан макроекономічної кон'юнктури (оподаткування, облікова ставка банківського відсотка, норми амортизаційних відрахувань по основних фондах та ін);

- Здійснення практичних дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей (фінансовий аналіз та контроль, вибір способів фінансування підприємства, оцінка реальних інвестиційних проектів і фінансових активів тощо).

Єдність трьох ключових ланок визначає зміст фінансової політики, стратегічними завданнями якої є:

- максимізація прибутку як джерела економічного зростання та зростання ринкової вартості підприємства;

- оптимізація структури і вартості капіталу, забезпечення фінансової стійкості та

ділової активності підприємства

- досягнення фінансової відкритості підприємства для інвесторів та кредиторів; використання ринкових механізмів залучення додаткових обсягів капіталу;

- розробка ефективного механізму управління фінансами (фінансового менеджменту) на основі діагностики фінансового стану з урахуванням постановки стратегічних цілей діяльності підприємства, адекватних ринковим умовам, пошуку шляхів їх досягнення та забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Висновки. Основа фінансової політики - чітке визначення єдиної концепції розвитку переробного підприємства АПК як в довгостроковій, так і в короткостроковій перспективі, вибір зі всього різноманіття механізмів досягнення поставлених цілей найбільш оптимальних, а також розробка ефективних механізмів контролю та фінансова безпека.

Список використаних джерел:

1. Рудык Н.Б. Структура капіталу корпорацій: теорія і практика. - М.: Дело, 2004. - С.146-158
2. Бланк І.А. Управління фінансовими ризиками. - К.: Ника-Центр, 2005. - 600 с. - (Серія «Бібліотека фінансового менеджера», Вип.12).
3. Ансофф І. Новая корпоративная стратегия. - СПб.: Питер Ком, 1999 - 416 с.
4. Правдюк О.Л. Особливості фінансової політики для аграрних підприємств // Економіка АПК - К.: №2, - 2009. - С.84-87
5. Мендрул О.Г. Управління вартістю підприємств: [монографія]. / О.Г. Мендрул - К.: КНЕУ, 2002. - 272 с.
6. Пасхавер Б. Рентабельність агросфери: проблеми стабільності / Б.Пасхавер // Економіка України. - 2004. - №2. - С.73-82.
7. Гришова І.Ю. Аналіз ринку птицеводства в контексті конкурентоспособності харчової промисловості України. / І.Ю. Гришова // Актуальні проблеми економіки і управління. - 2014. - Вип.3. - С.53-60

8. Гришова И.Ю. Аналитическое обеспечение управления структурой оборотных активов молокоперерабатывающих предприятий. / И.Ю. Гришова, М.Ю. Щербата. // Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление. – Тольятти, Россия. - 2013. № 2 – С.23-26. Россия
9. Гришова И.Ю. Аналитическое обеспечение управления структурой оборотных активов молокоперерабатывающих предприятий. / И.Ю. Гришова, М.Ю. Щербата. // Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление. – Тольятти, Россия. - 2013. № 2 – С.23-26. Россия
10. Гришова И.Ю. Теоретико-методологічні основи управління реструктуризацією переробних підприємств аграрного виробництва / І.Ю. Гришова, В.М. Бондаренко // Науковий журнал «Бізнес Інформ», 2015. - №9. - С.365-370

Рецензент д.е.н., професор Крюкова І.О.